

CONSIDERAȚII PRIVIND CÂTEVA PIESE ANTICE DIN BRONZ DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

DE

GEORGE NUȚU, COSTEL CHIRIAC

Keywords: *Dobroudja, bronze objects, fibulas, clasps-brackets*

În nota de față prezentăm patru artefacte din bronz, descoperite întâmplător pe teritoriul Dobrogei, în zona localităților Izvoarele – Pîrjoaia și Pecineaga (jud. Constanța) (fig. 1/1). Acestea au aparținut unei bogate colecții particulare ale cărei piese au ajuns în ultimii ani, prin achiziții și donații, în colecțiile muzeelor din Constanța, Tulcea și Brăila. Am ales aceste piese datorită faptului că sunt extrem de rare în cadrul descoperirilor din zona amintită.

Toate obiectele se încadrează în categoria accesoriilor vestimentare – două sunt fibule, iar două aplice. Am datat una dintre piese în perioada Principatului, două în epoca romană târzie, în timp ce una este dificil de încadrat cronologic, deși are numeroase analogii; absența informațiilor privind contextul arheologic al pieselor a constituit un impediment în clarificarea unor aspecte privind apariția și circulația acestora în zona istro-pontică.

1. Fibulă de formă triunghiulară (Arm / Elbow *fibula*) (fig. 1/2).

Descriere: corpul prezintă două segmente perpendiculare care formează un braț cu cotul ușor reliefat. Mecanismul de prindere (resortul) și acul nu se păstrează. Fiecare din cele două segmente este ornamentat cu discuri în relief, de diametre variabile. Portagrafa este formată din palma strânsă. Piesa prezintă o patină verde-mat.

Tehnică: turnare în tipar și finisare ulterioară.

Dimensiuni: lungimea – 3 cm; lățimea – 2,2 cm; grosimea medie – 0.8 cm; greutatea: 8,10 gr.

Locul descoperirii: Pecineaga – (jud. Constanța).

Piesa aparține unui grup de fibule care își au originea în zona Orientului Apropiat – *triangular fibulae with ribbed and beaded mouldings* (tipul *Stronach III.7*). Fibulele de acest tip au apărut în zona siro-palestiniană în secolul al VIII-lea a.Chr., răspândindu-se, începând cu secolul următor, pe spații largi – în Egipt, sudul Mesopotamiei, vestul Persiei și Grecia insulară, unul dintre cele mai nordice puncte cu astfel de descoperiri fiind Lindos, în Rhodos¹. Portagrafa în formă de mână apare, de asemenea, în secolul al VIII-lea a.Chr.².

Deși cotul nu este atât de accentuat precum în cazul fibulelor din tipul *Stronach IV*, forma generală o apropie și de acesta, caracterizat prin unghiul de 90° și reliefarea cotului. Această variantă reprezintă ultima fază din evoluția fibulei cu arc triunghiular³. Cea mai apropiată analogie cu piesa noastră o reprezintă fibula descoperită în mormântul 36 de la Marlik Tepe (Iran)⁴. La Lindos a fost descoperită o fibulă asemănătoare (tip *Sapouna-Sakellarakis XII Bd = Stronach IV*), datată în secolul al VII-lea a.Chr.⁵.

¹ D. Stronach, *The Development of the Fibula in the Near East*, în *Iraq*, 21, 1959, 2, p. 197–200, fig. 9.

² O. White Muscarella, *Fibulae and Chronology, Marlik and Assur*, în *Journal of Field Archaeology*, 11, 1984, 4, p. 414.

³ D. Stronach, *op. cit.*, p. 202–203, fig. 11.

⁴ O. White Muscarella, *op. cit.*, p. 416, fig. 2.

⁵ E. Sapouna-Sakellarakis, *Die Fibeln der griechischen Inseln*, în *PBF*, XIV, Bd. 4, München, 1978, p. 132–133, nr. 173, pl. 54/173.

Deși cronologia acestui tip de fibulă – numite uzual *Elbow* sau chiar *Knee fibulae* – este asigurată de numeroasele descoperiri din Orientul Apropiat, datate din secolul al VIII-lea până în secolul VI a. Chr., există două mențiuni care ar prelungi, mai mult, perioada de circulație a tipului. Astfel, pentru descoperirile de la Dura Europos, N. P. Toll consideră că tipul *Elbow* a circulat până spre secolul I p.Chr.⁶. Trebuie remarcat însă faptul că, din cele 168 de fibule publicate la Dura Europos, doar un singur exemplar a fost descoperit într-un context sigur; acesta se încadrează în tipul în discuție, însă editorul nu datează contextul(!)⁷.

Mai tranșant se arată M. J. Ponting care, deși îl citează pe D. Stronach⁸, înclină să atribuie tipului *Elbow*, atestat pe două importante situri din Israel – Gamala și Masada – o cronologie mult extinsă, din secolul al VIII-lea a. Chr. până în epoca romană⁹. Argumentele în acest sens sunt puțin convingătoare, iar ipoteza conform căreia aceste *Elbow fibulae* au fost luate ca pradă de către auxiliarii romani de la populația locală¹⁰, rămâne de verificat.

2. Fibulă zoomorfă (Tierfibel / Zoomorphic fibula) (fig. 2/3).

Descriere: fibula face parte din categoria celor cu balama (*hinged brooches*). Corpul este în formă de panteră, reprezentată în mișcare, cu capul spre dreapta, redat realist, cu detaliile evidențiate și ornamentat cu pastile umplute cu email de culoare verde-albastră și roșie. Pe partea opusă se află dispuse, prin sudare, două proeminențe care formau punctele de prindere ale fibulei: acul și portagrafa. Piesa prezintă patină de culoare albastră deschisă și ușoare urme de coroziune.

Tehnică: turnare în tipar și emailată ulterior.

Dimensiuni: lungimea – 3,6 cm; lățime – 1,8 cm; grosime – 0,4 cm.

Locul descoperirii: Pârjoaia – (Izvoarele, jud. Constanța) – *Sucidava (moesica)*.

Printre numeroasele fibule de epocă romană descoperite *intra* și *extra Imperium* au fost repertoriate doar aproximativ 30 de exemplare în formă de panteră¹¹. Raritatea pieselor a determinat puține comentarii asupra lor, iar aria de răspândire, extrem de vastă, face dificilă stabilirea genezei și evoluției acestora. Unicitatea fibulei în repertoriul provinciei Moesia Inferior reprezintă un motiv întemeiat pentru a relua, pe scurt, discuțiile privind acest tip în contextul descoperirilor din celelalte provincii romane.

Deși fibulele din nordul provinciei au constituit obiectul unor studii¹², nu este cunoscută nici o piesă în formă de panteră. În această parte a Imperiului, fibulele zoomorfe sunt atestate prin puține exemplare, precum

⁶ N. P. Toll, *Fibulae*, în T. G. Frisch, N. P. Toll, *The Excavations at Dura-Europos. Final Report IV. Part IV. The Bronze Objects. 1. Pierced Bronzes, Enameled Bronzes, and Fibulae*, New Haven, 1949, p. 47.

⁷ *Ibidem*, p. 47, nr. 4 (neilustrată).

⁸ D. Stronach, *op. cit.*, p. 198 și planșa LI/9. Tipul de fibulă la care se referă autorul, datat în perioada elenistică, este diferit de cel discutat în articolul de față deși, aparține cu siguranță grupului de fibule „Elbow”.

⁹ M. J. Ponting, *Roman Military Copper-Alloy Artefacts from Israel: Questions of Organization and Ethnicity*, în *Archaeometry*, 44, 2002, 4, p. 561.

¹⁰ Trebuie remarcată similaritatea de formă dintre fibula din tipul „Elbow” ilustrată de autorul citat (vezi M. J. Ponting, *op. cit.*, p. 561, fig. 3/b) și o fibulă descoperită la Mersin care a fost datată în secolele VIII–VII a.Chr., fără a fi exclusă o ușoară prelungire a perioadei de folosire a tipului, cf. E. Lafli, M. Buora, *Fibule antiche dalla Cilicia costiera*, în *Rivista di archeologia*, XXX, 2006, p. 42, nr. 7, pl. XIII/d.

¹¹ M. Feugère, *Les fibules en Gaule méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J.-C.*, Revue Archéologique de Narbonnaise. Supplément 12, Paris, 1985, p. 401; I. Fauduet, *Fibules préromaines, romaines et mérovingiennes du Musée du Louvre*, Études d’Histoire et d’Archéologie 5, Paris, 1999, p. 85, harta 2.

¹² Fibulele romane descoperite în Dobrogea au fost prezentate în cadrul unor monografii de sit sau într-o serie de articole, vezi: G. Severeanu, *Fibules appartenant aux collections du Musée Municipal de Bucarest et du dr. Severeanu*, în *Bucureștii*, 2, 1935, p. 202–203, nr. 30, p. 205–206, nr. 37, p. 213–215, nr. 52, 54, 55–57, p. 217, nr. 62; D. Popescu, *Fibeln aus dem Nationalmuseum für Altertümer in București*, în *Dacia*, IX–X, 1941–1944, p. 490, nr. 43; C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 34–37, pl. 14; A. Petre, *La romanité en Scythie Mineure (I^e–VIIe siècles de notre ère)*. *Recherches archéologiques*, în *Bulletin AIESEE*, 17–18, 1987–1988, *passim*; Fl. Curta, *Die Fibeln der Sammlung „V. Culică”*, în *Dacia*, N.S., XXXVI, 1992, p. 37–97; L. Arsenie, *Fibule puternic profilate din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, în *Pontica*, 32, 1999, p. 243–251; M. Irimia, *Fibulă cu inscripție din zona Izvoarele (com. Lipnița, jud. Constanța)*, în *Peuce*, S.N., 3–4, 2005–2006, p. 251–258; C. Paraschiv-Talmațchi, *Câteva date privind două fibule zoomorfe descoperite în Dobrogea*, în *Peuce*, S. N., 7, 2009, p. 323–336; G. Nuțu, *A Group of Strongly Profiled Brooches from Halmyris (Moesia Inferior)*, în *SAA*, XV, 2009, p. 173–190; idem, *Roman Brooches from Halmyris (Moesia Inferior). I.*, în V. Atanasov (ed.), *Rekata i vremeto. Sbornik izsledvanija*, Tutrakan, 2010, p. 64–85.

piesele de perioadă romană timpurie și târzie în formă de păsări, cai, câini și iepuri descoperite la Almus, Novae, Nicopolis ad Istrum¹³, Dragoevo (Shumen)¹⁴, Dunăreni și Valu lui Traian (jud. Constanța)¹⁵.

Majoritatea fibulelor zoomorfe descoperite în provinciile romane sunt cu șarnieră, animalul fiind reprezentat, de cele mai multe ori, ușor schematizat. Tehnica în care au fost realizate este aceea a turnării în tipar, iar finisările sunt, în unele cazuri, indiferent de materialul folosit, spectaculoase. Sunt încrustate cu diferite pietre semiprețioase sau cu pastile din sticlă, iar emailarea este o tehnică curentă¹⁶.

La începutul celui de al doilea deceniu al secolului al XX-lea, O. Almgren a inventariat un număr restrâns de astfel de exemplare¹⁷. Mai târziu, încep să fie publicate o serie de noi fibule zoomorfe; repertoriul bronzurilor emailate din Pannonia cuprinde și numeroase fibule de acest tip¹⁸, în timp ce pe teritoriul Galliei acestea sunt adunate de colecționari nu pentru valoarea lor ca fibule, ci datorită atenției acordată bronzurilor figurate în general¹⁹. Apariția de *corpora* cu fibulele descoperite în siturile de la Siscia, Salona, Saalburg, Zugmantel, Lauriacum, Virunum, Mannaricum²⁰ sau a celor care adunau materialul dintr-o regiune precum Gallia meridională, stepa nord-pontică, regiunile nordice ale Africii și Italiei²¹ și, mai recent, din Dacia, Thracia și sudul Moesiei Inferior²², au condus la înmulțirea considerabilă a fibulelor zoomorfe în literatura de specialitate (*Tierfibeln*).

Aria de răspândire a pieselor de acest tip este mare, din zona nord-pontică până în nordul Africii și din Britannia până pe Eufrat. Atelierele sunt necunoscute, iar reperatele metodologice care se pot aplica în urmărirea provenienței fibulelor sunt reduse la două aspecte: tehnica de fabricație și concentrările de material.

Considerate produse de „lux”²³, fibulele zoomorfe, în special cele lucrate în tehnica *à niello* și, în general, piesele emailate, sunt mai complexe, deci dificil de realizat. În aceste condiții, nu putem exclude ipoteza realizării lor „la comandă”, de către artizani specializați. Clientul le va fi ales datorită simbolisticii deși, poate, M. Buora are dreptate atunci când afirmă că există posibilitatea ca animalele reprezentate să corespundă, în unele cazuri, cu numele proprietarilor²⁴. Repertoriul animalelor reprezentate este divers și corespunde bestiarului epocii, de la animale de „casă” până la animale sălbatice sau fantastice, iar modul de

¹³ E. Genčeva, *Rimskite fibuli ot Bălgarija ot kraja na I v. na n. e. do kraja na VI v. na n. e.*, Veliko Tărnovo, 2004, p. 118–120, tip 29 a–b, pl. XXVI/9–16, XXVII/1–4.

¹⁴ A. Haralambieva, G. Atanasov, *Novopostăpili fibuli ot III–VII v. v Šumenskiya Muzej*, în *Izvestija Varna*, 28 (43), 1992, p. 96, pl. X/1, XIII/6.

¹⁵ C. Paraschiv-Talmațchi, *op. cit.*, p. 323–336.

¹⁶ Vezi B. Niemeyer, *Provinzialrömische Emailfibeln in der Antikensammlung Berlin*, în E. Formigli (ed.), *Fibulae. Dall' età del bronzo all' alto Medioevo. Tecnica e tipologia*, Sistema Musei Senesi Quaderni archeologici 4, Firenze, 2003, p. 188–192.

¹⁷ O. Almgren, *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzial-römischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig 1923 (Nachdruck Bonn, 1973), p. 99, pl. 10/222, 229, 232.

¹⁸ I. Sellye, *Császárkori emailmunkák Pannoniából / Les bronzes émaillés de la Pannonie romaine*, Diss. Pannonicae, II, 8, Budapest, 1939, pl. XIII/1–30; E. von Patek, *A Pannoniai fibulatípusok elterjedése és eredete / Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*, Diss. Pannonicae, II, 19, Budapest, 1942, pl. XIX–XXI.

¹⁹ I. Fauduet, *op. cit.*, p. 59.

²⁰ R. Košcević, *Antičke fibule s područja Siska*, Zagreb, 1980, p. 31, type 20, pl. XIX/141–143; Z. Vinski, *Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata*, în *VAHD*, LXIX, 1967, p. 16–21, pl. IX–XIII; A. Böhme, *Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel*, în *SJ*, XXIX, 1972, p. 40–41, tip 43, pl. 27; W. Jobst, *Die römischen Fibeln aus Lauriacum*, Forschungen in Lauriacum, Bd. 10, Linz, 1975, p. 113–115, tip 29, pl. 45/318–319, pl. 46/320–323; C. Gugl, *Die römischen Fibeln aus Virunum*, Klagenfurt, 1995, p. 45–49, tip 18, pl. 19/143–150, pl. 20; J. K. Haalebos, *Fibulae uit Maurik*, OMRO, Suppl. 65, 1984–1985, p. 98, nr. 157–158.

²¹ M. Feugère, *op. cit.*, p. 382–416, tip 29; A. K. Ambroz, *Fibuly juga Evropejkoj časti SSSR II v. do n.e. – IV v. n.e.*, *Svod archeologiceskih istočnikov*, D1/30, Moskva, 1966, tip 8.5, p. 34–35, pl. 15/9–25; R. R. Gerhaarz, *Fibeln aus Afrika*, în *SJ*, 43, 1987, p. 96, fig. 14/96, 100; M. Buora, *Fibule a forma di animali*, în M. Buora, S. Seidel, (eds.), *Fibule antiche del Friuli*, Cataloghi e Monografie Archeologiche dei Civici Musei di Udine 9, Roma, 2008, p. 51–53, p. 205, nr. 853–859; E. Ettliger, *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Handbuch der Schweiz zur Römer- und Merowingerzeit, Bern, 1973, p. 126–128, tip 48, pl. 14/17–22, pl. 28/6–10.

²² S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană / The Brooches from Roman Dacia*, Bibliotheca Ephemeris Napocensis, 3, Cluj-Napoca, 2004, p. 115–119, tip 22, pl. C–CIII/1450–1455; E. Genčeva, *op. cit.*, p. 118–120, tip 29, pl. XXVI/9–16, pl. XXVII/1–4.

²³ M. Feugère, *op. cit.*, p. 385.

²⁴ M. Buora, *op. cit.*, p. 51.

expunere diferă, de la piese lucrate sumar care prezintă animalul singur, până la ansambluri mai complexe incluzând animale în luptă sau scene de *venatio*.

Emailul este tehnica „standard” în metoda de execuție a numeroase fibule zoomorfe, iar acest fapt constituie un argument în favoarea ipotezei conform căreia tipul în discuție a fost produs în zonele în care această tehnică avea tradiție²⁵. Astfel, pot fi diferențiate, în mod evident, două arii de producție distincte: vestul Imperiului pentru piesele emailate și zona danubiană în care exemplarele fără email predomină²⁶. Afirmatia nu exclude, desigur, numeroase excepții, cum ar fi exemplarele emailate descoperite atât în aria danubiană cât și în zona pontică sau pe coasta microasiatică.

Cea mai sigură cale de identificare a atelierelor o reprezintă descoperirile de tipare; în acest sens, menționăm două astfel de piese pentru realizarea fibulelor în formă de iepure la Napoca²⁷ și Novae²⁸. Totuși, acest lucru poate fi înșelător, deoarece piesele circulă pe spații largi, fiind vehiculate mai ales în contexte militare. O demonstrează tiparul din plumb de la Novae, care era folosit la fabricare modelelor din argilă pentru fibulele realizate în mediul militar de pe *limes*-ul danubian²⁹.

Concentrările de material pot fi totuși relevante, în unele cazuri, atunci când analizăm predilecția unei zone pentru un anumit animal. R. Košcević a arătat predilecția zonei panonice pentru fibulele în formă de cal³⁰, I. Fauduet a stabilit concentrări de fibulele în formă de hipocampi și pești în Gallia și în zona rhenană³¹ în timp ce unele fibule în formă de dragoni sunt specifice Britanniei³².

Din punct de vedere morfologic, fibulele în formă de panteră, la fel ca numeroase *Tierfibeln*, sunt fibule plate, cu animalul reprezentat în relief pe o singură parte. Această caracteristică este generalizată în cadrul descoperirilor, cu o singură excepție – o piesă aflată în colecțiile Metropolitan Museum. Realizată din bronz și argint cu încrustații *à niello*, fibula în discuție prezintă animalul în relief și a fost datată în secolul II p.Chr.³³.

În aria ponto-danubiană, piesele de acest gen sunt rare; semnalăm cele două fibule descoperite la Pantikapaum³⁴ și în zona Kyustendil³⁵, prima cu email verde și roșu, în timp ce a doua este ornamentată *à niello*. Alte piese sunt atestate, în special, în partea occidentală ale Imperiului – la Salona³⁶, Győr-Homok³⁷, Vindonissa³⁸ și în Gallia³⁹; de asemenea, trebuie amintite exemplarele din colecțiile Hattatt⁴⁰ și Louvre⁴¹.

Tipologic, schema flexibilă realizată de M. Feugère rămâne valabilă și astăzi, datorită posibilității de a adăuga noi modele la cele inițiale. Fibula din Dobrogea corespunde tipului *Feugère 29a6b*, în care animalul este reprezentat în mișcare, cu capul spre dreapta⁴². Atelierele ar trebui căutate în Europa centrală, iar larga difuziune a tipului a fost atribuită răspândirii cultului dionisiac, piesele fiind vehiculate, mai ales, în mediul militar⁴³. Pantera, animal asociat *thiasos*-ului⁴⁴, a fost reprezentată în sculptură încă din perioada greacă

²⁵ Analizele spectrografice demonstrează variații chimice reduse (deci, un număr redus de ateliere) în compoziția bronzurilor emailate, vezi M. Y. Treister, *Essays on the Bronzeworking and Toreutics of the Pontus*, în G. R. Tsetschladze (ed.), *New Studies on the Black Sea Littoral*, Colloquia Pontica 1, Oxford, 1996, p. 79.

²⁶ S. Cociș, *op. cit.*, p. 118.

²⁷ *Ibidem*, p. 118, pl. CLXXI/3.

²⁸ E. Genčeva, *op. cit.*, p. 119–120, pl. XXVII/2.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ R. Košcević, *op. cit.*, p. 31.

³¹ I. Fauduet, *op. cit.*, p. 59.

³² S. Cociș, *op. cit.*, p. 119.

³³ J.-P. Caillet, *Provincial Roman Objects in the Metropolitan Museum of Art*, în *Metropolitan Museum Journal*, 32, 1997, p. 54, fig. 9.

³⁴ A. K. Ambroz, *op. cit.*, p. 34–35, pl. 15/15.

³⁵ E. Genčeva, *op. cit.*, p. 120, pl. XXVII/3.

³⁶ Z. Vinski, *op. cit.*, p. 19, pl. XI/6–9; S. Ivčević, *Fibule*, în E. Marin (ed.), *Salona Christiana*, Split, 1994, p. 218, 224, nr. 31.

³⁷ I. Sellye, *op. cit.*, p. 79, pl. XIII/21; E. von Patek, *op. cit.*, p. 126, pl. XX/11.

³⁸ E. Ettliger, *op. cit.*, p. 126, pl. 14/22.

³⁹ M. Feugère, *op. cit.*, p. 383; I. Fauduet, *op. cit.*, p. 60, pl. 18/137–138.

⁴⁰ R. Hattatt, *Ancient Brooches and Other Artefacts. A fourth selection of brooches together with some other antiquities from the author's collection*, Oxford, 1989, p. 363, fig. 222/1196.

⁴¹ I. Fauduet, *op. cit.*, p. 60–61.

⁴² M. Feugère, *op. cit.*, p. 386, fig. 58.

⁴³ I. Fauduet, *op. cit.*, p. 60.

⁴⁴ C. Johns, *The Tombstone of Laetus' Daughter: Cats in Gallo-Roman Sculpture*, în *Britannia*, 34, 2003, p. 54;

clasică, pentru ca în epoca elenistică să existe numeroase mozaicuri, reliefuri, statui în bronz și marmură sau grupuri statuare în care animalul este ilustrat⁴⁵.

Cronologia fibulelor este dificil de stabilit deoarece majoritatea au fost descoperite în condiții necunoscute; unul dintre exemplarele bine datate este cel de la Győr-Homok, descoperit împreună cu o monedă emisă de Antoninus Pius⁴⁶, însă, în general, fibulele în formă de panteră sunt atestate pe tot parcursul secolelor II–III p.Chr.⁴⁷. Originea reprezentării trebuie căutată în perioada elenistică, modelul fiind preluat și adaptat în perioada Principatului acesta dispărând, cel mai probabil, spre sfârșitul secolului al III-lea p. Chr. După un hiatus de trei secole⁴⁸, va reapare, în secolele VI–VII p.Chr., o nouă serie de astfel de piese, reprezentative fiind cele de la Salona⁴⁹.

3–4. Aplice-închizători cu cârlig în formă de S – Beschlage mit S-förmig Haken (fig. 2/4–5).

Descriere: ambele piese sunt compuse din două elemente, unite printr-un cârlig de formă circulară. Placa de susținere este traforată și are formă dreptunghiulară, cu frontul exterior crestă și colțurile inferioare reliefate. Inelul, aflat în partea inferioară a plăcii, susține un cârlig în formă de S, cu mijlocul și capetele rotunjite și ornamentate. Piesa numărul 3 (fig. 2/4) are cârligul lipsă.

Tehnică: turnare în tipar, traforare ulterioară.

Dimensiuni (aplica nr. 3, fig. 2/4):

Lungimea – 3,2 cm; lățimea – 4,2 cm; diametrul inel – 1–1,2 cm.

Dimensiuni (aplica nr. 4, fig. 2/5):

Lungimea – 7 cm; Lungimea inel – 3,7 cm; diametrul inel – 1–1,5 cm; lățimea – 3,8 cm.

Locul descoperirii: Pîrjoaia – (Izvoarele, jud. Constanța) – *Sucidava (moesica)*.

Din punct de vedere tipologic, aceste aplice aparțin unui grup redus de piese, răspândite în vestul Europei dar, mai ales, în zona Dunării Mijlocii și pe coasta Mării Adriatice⁵⁰. În zona Dunării Inferioare, merită semnalat un exemplar descoperit la Durostorum – Silistra, în anul 1940⁵¹.

Modul de utilizare a constituit unul dintre aspectele dificil de stabilit, alături de proveniența acestor piese de echipament. Au fost considerate, pe rând, aplice de cataramă (*Gürtelbeschläge*) sau, mai simplu, doar pandantive (*Anhängers*), datorită plăcii de prindere și au fost atribuite atelierelor provinciale romane, incluse grupului de accesorii vestimentare⁵². Un exemplar descoperit în *vicus*-ul de la Albertfalva a fost considerat piesă de harnașament (de la o scară de călărie) și datat în perioada romană timpurie⁵³.

Printre exemplarele publicate de A. Kokowski nu există piese identice cu cele două descoperite în Dobrogea. Pentru placă, modelul poate fi ușor recunoscut în cazul a trei piese descoperite la Niš și Ravno (Knjaževac, în zona Banatului sârbesc)⁵⁴, dar terminațiile rotunjite constituie un unicat în stadiul actual al cunoștințelor noastre. Atribuirile etnice ale pieselor au oscilat între ideea apariției acestora în atelierile provinciale romane sau în zonele de influență hunică sau germanică⁵⁵. În general, este acceptată ipoteza originii germanice, mai precis ostrogotă, a cârligelor în formă de S⁵⁶. Totuși, geneza lor în zonele circumpontice nu este întrutotul acceptabilă, deoarece nu explică concentrarea descoperirilor de acest fel în zona Dunării

⁴⁵ Pentru exemplare din bronz vezi: G. M. A. Richter, *New Accessions in the Classical Department: III. The Bronze Panther*, în *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 3, 1908, 3, p. 58–59; Al. Dimitrova-Milčeva, *Die Bronzefunde aus Novae, Moesia Inferior*, Warszawa, 2006, p. 44, nr. 38.

⁴⁶ I. Sellye, *op. cit.*, p. 79; E. von Patek, *op. cit.*, p. 126.

⁴⁷ M. Feugère, *op. cit.*, p. 393–394.

⁴⁸ Z. Vinski, *op. cit.*, p. 19.

⁴⁹ *Ibidem*, pl. XI/10–14; S. Ivčević, *op. cit.*, p. 218, 223, nr. 25–27.

⁵⁰ A. Kokowski, *Zu einem Fund aus Lindtorf, Ldkr. Stendal*, în *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, 86, 2003, p. 194, fig. 2.

⁵¹ D. Elefterescu, D. Șerbănescu, *Piese de epocă romană aflate în colecțiile Muzeului Civilizației Gumelnița Oltenița*, în *Peuce*, S.N., 7, 2009, p. 182, nr. 22, pl. VI/8a–b.

⁵² A. Kokowski, *op. cit.*, p. 191–193.

⁵³ M. Ilkić, I. Čurković, *Prilog poznavanju spona s korpusom u obliku slova S / A contribution to understanding S-shaped clasps*, în *Vjesnik*, 101, 2008, 1, p. 225.

⁵⁴ A. Kokowski, *op. cit.*, p. 192, fig. 1/d, g–h.

⁵⁵ E. Višić-Ljubić, *Pojasne kopče i okovi*, în E. Marin (ed.), *op. cit.*, p. 228–229, 234, nr. 22.

⁵⁶ M. Ilkić, I. Čurković, *op. cit.*, p. 226.

Mijlocii. În ceea ce privește originea germanică – ostrogotă – a pieselor, una dintre obiecțiile care poate fi adusă acestei ipoteze, o constituie faptul că în Italia este atestat un singur exemplar, descoperit în zona orașului Udine⁵⁷. În aceste condiții nu poate fi exclusă, total, ipoteza atribuirii pieselor de acest tip zonelor cu populație romană aflate sub controlul ostrogoților, sau chiar direct, acestor comunități romane, după cum demonstrează descoperirile de la Sotin (*Cornacum*), unde nivelurile de locuire sunt întrerupte în secolul al IV-lea p.Chr., iar descoperirile ulterioare sunt rare⁵⁸.

În opinia noastră, piesele de acest tip sunt germanice, F. Buškariol, A. Jovanović sau A. Kokowski oferind suficiente dovezi în acest sens. Cronologic, cele două piese discutate se datează în prima jumătate a secolului al V-lea p.Chr.⁵⁹ și aparțin grupului germanic al ostrogoților⁶⁰.

*

Subliniam la începutul acestei note lipsa contextului arheologic al descoperirilor prezentate. O consecință, firească, am putea spune, o constituie dificultatea încadrării pieselor în contextul istoric al Dobrogei.

Această dificultate este evidentă în cazul primei fibule, din tipul *Elbow*, descoperită mult în afara ariei de răspândire a variantei *Stronach III.7*. Recent, regretatul Petre Alexandrescu a publicat o granitură de harnașament achemenidă descoperită în groapa α din zona așezării civile a Istros-ului aducând cu această ocazie și o serie de precizări în legătură cu descoperirile din Tumulul XII din necropola orașului⁶¹. Deși nu este sigură legătura cu expediția lui Darius din 513 a.Chr., acest eveniment poate constitui un punct de plecare în explicarea prezenței fibulei în discuție în această zonă. Nu există o contradicție temporală deoarece tipul este în uz până spre sfârșitul secolului al VI-lea a.Chr. În ceea ce privește continuitatea tipului de fibulă în perioada romană, putem exclude această ipoteză pe baza caracteristicilor morfologice ale piesei⁶² și argumentelor discutabile care susțin această idee.

Fibula în formă de panteră a fost descoperită în zona Izvoarele – Pîrjoaia, regiune care a furnizat numeroase obiecte arheologice, în special din metal⁶³, dintre care unele deosebite⁶⁴. În aceste condiții, alături de fibulele publicate deja, de Fl. Curta, adăugăm acest exemplar unic în cadrul repertoriului Moesiei cu mențiunea că, din aceeași zonă, deși descoperirile de epocă romană târzie predomină, au fost recuperate și alte fibule din perioada Principatului⁶⁵.

Ultimele două piese în discuție, având același loc de descoperire cu fibula menționată mai sus, constituie, după cum am văzut, o dovadă interesantă privind prezența ostrogotă în zona Dunării de Jos. Fără a insista asupra acestei idei care, deși coroborată cu informațiile din izvoarele antice, poate fi totuși, dificil de argumentat pe baza doar a două obiecte descoperite în condiții necunoscute, încheiem cu un citat sugestiv scris acum mai bine de trei decenii de P. Diaconu care susținea că [...] *unul dintre cele două orașe de lângă Dunăre, prin care le era permis ostrogoților să facă negoț cu lumea romană în a doua jumătate a secolului al IV-lea se afla aici, la Pîrjoaia*⁶⁶.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 226; A. Kokowski, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁸ M. Ilkić, I. Ćurković, *op. cit.*, p. 226.

⁵⁹ Un exemplar de la Pirotski este totuși datat în secolul IV p.Chr., vezi M. Ilkić, *Nalazi seobe naroda i ranog srednjeg vijeka iz Sotina / Funde der Völkerwanderung und des Frühmittelalters aus Sotin*, în *Prilozi Zagreb*, 24, 2007, p. 278.

⁶⁰ A. Kokowski, *op. cit.*, p. 196.

⁶¹ P. Alexandrescu, *Însemnări arheologice histriene. Ornamente de căpăstru achemenide la Istros. Perși, sciți și saci*, în *Pontica*, 41, 2008, p. 119–143.

⁶² Pentru informațiile bibliografice mulțumim dr. M. Buora (Civici Musei, Udine), dr. O. White Muscarella (Metropolitan Museum, NY) și dr. D. Stronach (University of California at Berkeley).

⁶³ Fl. Curta, *op. cit.*, p. 37, cu bibliografia.

⁶⁴ A. Rădulescu, T. Cliante, *Tezaurul de la Sucidava – Izvoarele (jud. Constanța)*, în *Pontica*, XIX, 1986, p. 127–158.

⁶⁵ Fl. Curta, *op. cit.*, p. 38–46.

⁶⁶ P. Diaconu, *Obiecte romane târzii de la Pîrjoaia*, în *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 293.

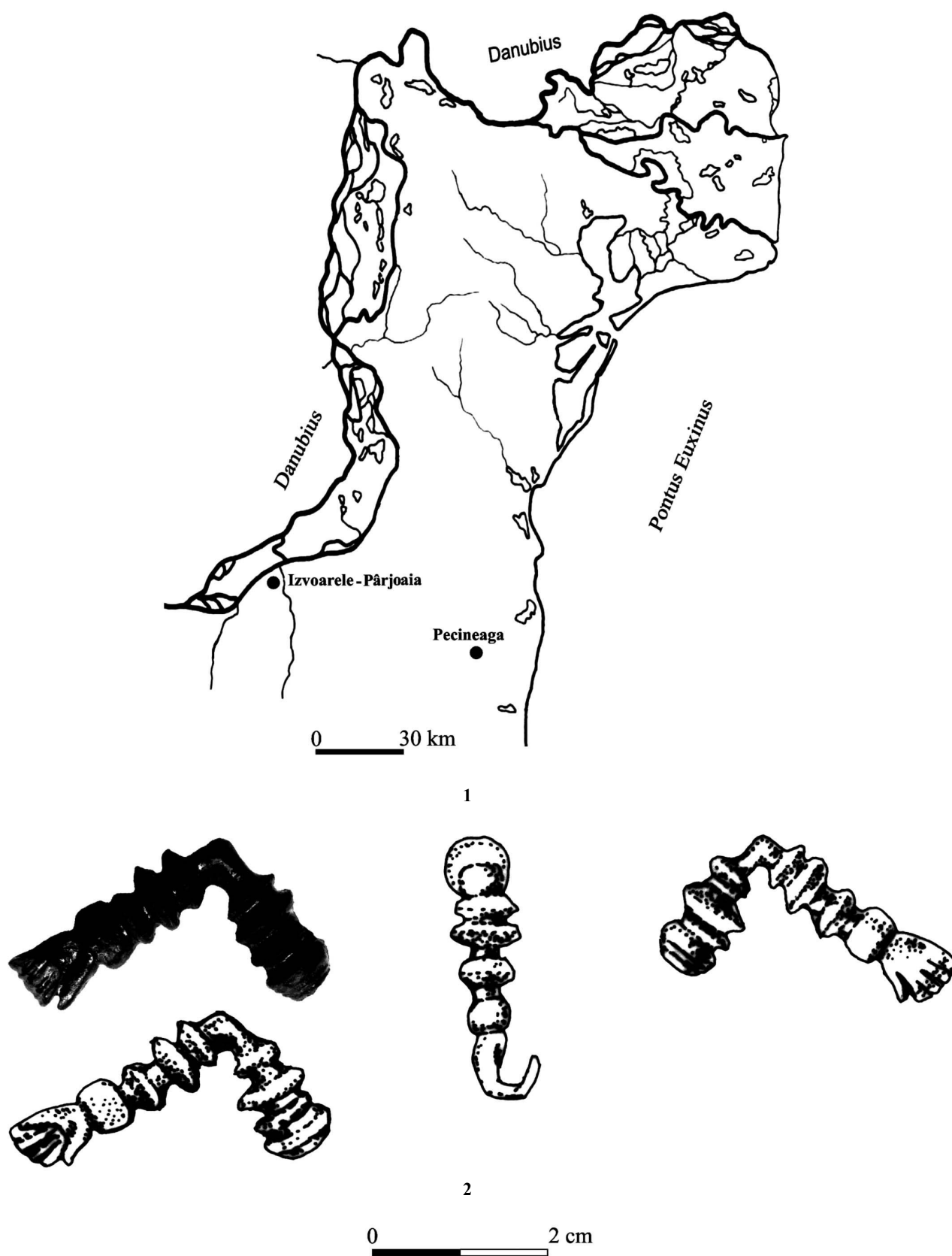

Fig. 1. – 1. Harta Dobrogei cu localitățile unde au fost descoperite piesele; 2. Fibulă din tipul *Elbow*.

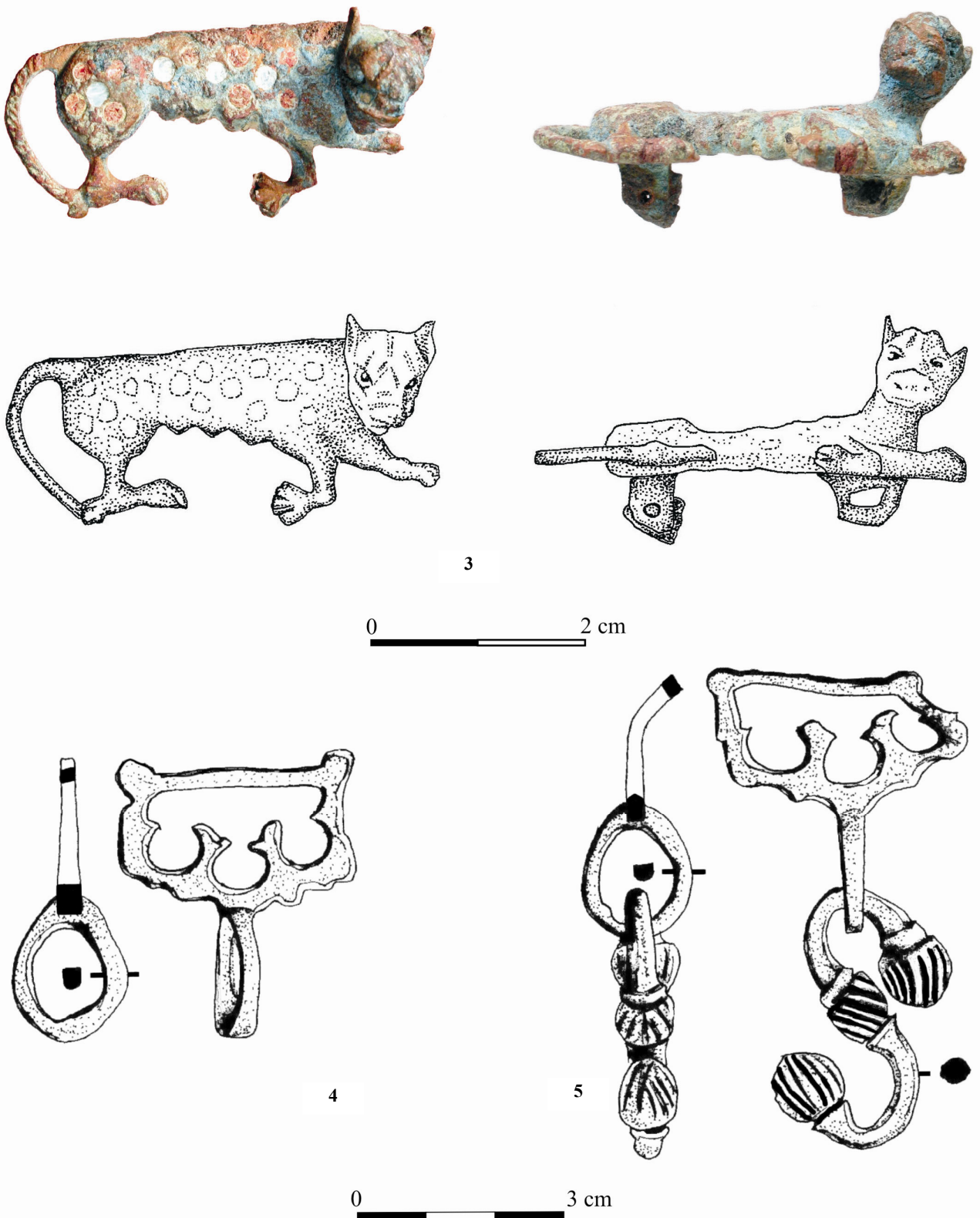

Fig. 2. – 3. Fibulă în formă de panteră; 4.–5. Aplice-închizători cu cârlig în formă de S.

CONSIDERATIONS ON SEVERAL BRONZE OBJECTS DISCOVERED IN DOBROUDJA

ABSTRACT

It is widely known that bronze and, generally, metal artifacts contribute much to the clarification of lesser known aspects in the evolution of human communities. The authors of this note present four bronze objects, namely two safety pins (*fibulae*) and two garment accessories; pieces of those kinds are rare not only in Dobrudja (the northeastern side of the Roman province Moesia Inferior), but also in other areas, their rarity being the reason why we have chosen to publish them together. Their archaeological context is unknown, but their discovery place lies in south of Dobrudja, in the area of the villages Pecineaga and Izvoarele- Pırjoaia, Constanța County. They belonged to a private collection, but at present they are exhibited at the Archaeological Museum of Constanța. Of the two pins, one belongs to a Near East (Neo-Assyrian) type dated to the 8th –6th centuries BCE – the *Elbow* type (No. 1); the other is a well-known type of *fibula* belonging to the Roman provincial zoomorphic class – the *Panther* type (No. 2). The last artifacts (Nos. 3 and 4) discussed in the note are clasp-brackets with S-shaped hooks dated to the first half of the 5th century CE; they are considered, on the basis of analogies, to be products of Ostrogothic workshops.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. – 1. Map of Dobroudja with the objects discovery place; 2. Triangular fibula of Near Eastern class – the *Elbow* type.
Fig. 2. – 3. *Panther* bronze fibula with enamel decoration.
4. – 5. Clasp-brackets with S-shaped hooks.